

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

כלי עזר

1. שאלת החקר

ביסודה של עבודת החקר עומדת "שאלת החקר". שאלת החקר מכתובה את אופייה של העבודה. השאלה חייבת להיות שאלה "פורייה". שאלה פורייה היא שאלה פתוחה. התשובה לשאלה זו היא מורכבת, מעניינת, ואף חתרנית-מערערת.

יש להבחין בין שאלה "פתוחה" ל"סגורה".

- שאלה שהתשובה עליה מסתכמת ב"כן" ו"לא".

לדוגמא: האם אנשי העליה השלישית הושפעו מן הקומוניזם?

- ניתן למצוא את התשובה בקלות במקורות מידע או בחיפוש פשוט באינטרנט.

לדוגמא: האם ספינות המעפילים הצליחו להעלות יהודים ארצה או שנתפסו בדרכם

לארץ?

- התשובה לשאלה היא "רשימת מכולת": (א)... (ב)... (ג)...

לדוגמא (א): מהם הסיבות להקמת הגטאות?

לדוגמא (ב): מדוע "הפנתרים השחורים" פרצו במחאה?

שאלה סגורה מכתובה את אופייה של העבודה כעבודה סיכומית ועובדתית, ואינה מובילה לדיון מעמיק בסופה.

שאלה פתוחה הינה "תמונת ראי" לשאלה הסגורה:

- התשובה עליה אינה עובדתית ויש לחקור אותה כדי לקבל תשובה.
- התשובה לה מזמינה הבעת עמדה וחשיבה ביקורתית
- התשובה לה מורכבת ואינה חד משמעית

השאלה הפורייה מעוררת עניין בתלמיד ומתוך כך בקורא. היא מציגה התלבטות אמיתית ומפתה את החוקר לחפש לה תשובה.

השאלה הפורייה עשויה להיות גם חתרנית-מערערת.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

לדוגמא (א): "האמנם אנילביץ' גיבור מרד גטו וארשה"?

לדוגמא (ב): הטבעת אלטלנה: החלטה פוליטית או עניינית?

לאחר שמנסחים שאלה פורייה, יש לבחון כמה היבטים:

(1) האם השאלה ממוקדת בזמן ובמקום?

(2) האם אפשרי לענות עליה, במסגרת משאבי הידע הנתונים ביד התלמיד?

מילות מפתח לשאלה פורייה:

"האמנם" / "באיזו מידה" / מהי הסיבה המרכזית

מילים אלו הפותחות את השאלה, בהכרח מובילים לעבודה בה יש לפחות 2 פנים, או "תחרות" בין כמה גורמים. העבודה "בעל כורחה" תצטרך להיות מורכבת, ובעלת דיון המשכלל את פניה השונות שעלו במהלכה. אין חובה להשתמש דווקא במילים אלה, אך במידה ורואים שהשאלה שבחר התלמיד מובילה לעבודה בעלת אופי "סיכומי", מילים אלה עשויות להפוך את השאלה לפורייה, ואת העבודה למורכבת.

לאחר בחירת הנושא וניסוח השאלה עם המורה, יש לחפש חומרים על הנושא.

החיפוש הינו באינטרנט – חיפוש כללי (google), מאמרים (יש קישורים רבים בויקיפדיה), אתרים המיוחדים לנושא (למשל – אתר יד ושם) ומאגרים. על בית ספר להיות מחובר למאגרים כגון 'כותר' ו/או מאגר אוניברסיטת חיפה.

בנוסף לכל זה, על הכיתה להגיע לספריה אקדמית, ולצלם שם חומרים.

את חיפוש החומרים בספרייה יש לעשות קודם ההגעה אליה, בעזרת אתר הספרייה.

כדאי לתאם עם הספרייה מראש. ספריות רבות מבקשות לקבל את רשימת הנושאים והן מכינות מבעוד מועד את החומרים.

על התלמידים לראות את החומרים, להתרשם מה מתאים לעבודתם וכו'. פעמים קורה שהחומרים לא תואמים את מטרת העבודה. במקרה כזה, יש לחפש חומרים אחרים, או לשנות את נושא העבודה והשאלה, הכל לפי רצון התלמיד וראות המורה.

לאחר ניסוח השאלה, ולאחר הבדיקה שניתן לענות עליה מבחינת החומרים הקיימים, ומבחינת ההקף הסביר שלה (לא קטנה מדי, ולא גדולה מדי), יש לנסח הצעת חקר.

הצעת חקר

- מבוא קצר (בשיטת המשפך – מן הכללי אל הפרטי) המוביל אל השאלה
- שאלות משנה הנובעות ממנה ומאפשרות את התשובה לה

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

- וסקירה ראשונית של החומר שבידי התלמיד
- ראשי פרקים ותוכנם (באופן כללי)
- ביבליוגרפיה.

2. תרשים מהלך ביצוע עבודת החקר

כתיבת הצעת החקר: כללי

בוחרים נושא מצומצם מתוך נושא העל שהציג המורה (מעניין, משמעותי) לתחום (הדעת)
קוראים חומר מתאים, ממקדים ומנסחים את הנושא
מנסחים שאלת חקר מתאימה
אוספים חומר ביבליוגרפי ממקורות מגוונים, ממיינים בהתאם לרלוונטיות לנושא 'נסיעה לספרייה'. צילום חומרים וכו.
מגבשים ראשי פרקים: מציגים 5-6 שאלות הנובעות משאלת החקר על בסיס המידע שנאסף מארגנים את השאלות בסדר הגיוני ומנסחים כראשי פרקים לעבודה
כותבים סקירת ספרות ראשונית מתוך מקורות המידע שנקראו עד כה
כותבים הצעת חקר ומגישים אותה לאישור המורה

הצעת חקר מגובשת נותנת שקט למורה ולתלמיד: זוהי פרוגרמה בה התלמיד יודע – פחות או יותר – מה הוא צריך לעשות בכל פרק.

הצעת חקר מגובשת וטובה הינה ערובה לעבודה שיהיה לה גם סוף טוב.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

צעד בצעד עם התלמיד: מבחירת הנושא ועד הגשת העבודה:

בסוף שנת החקר הראשונה:

- בחירת הנושא הכולל על ידי המורה (אפשרי בשיתוף התלמידים) מומלץ: לתת לתלמידים עבודת קיץ כהכנה, כמו – קריאת ספר (פרוזה) בנושא הנדון. עבודת-ההכנה תאפשר לתלמידים להגיע מוכנים, מבחינת ההיכרות בכללית עם הנושא, ומבחינת השאלות שברצונם לשאול ולברר
- בניית מערך שיעורים מרוכז על ידי המורה שיהווה רקע לנושא הנבחר תוך הדגמה של שאלות חקר הניתנות להישאל. מערך שיעורים זה יילמד במהלך חודש ספטמבר. המורה יעביר שיעור תיאורטי בנושא "שאלת חקר" (חשוב מאוד שהתלמידים יבינו שהעבודה איננה עבודה סיכומית). דפי עבודה אפשריים לשיעור זה ראו בחלק ד של מסמך זה
- בחירה ראשונית של הנושא על ידי התלמידים, ובתוכו – שאלת החקר. המורה ייתן משוב ראשוני על הנושא הנבחר,
- בחירה ממוקדת יותר של הנושא, חיפוש חומרים ברחבי הרשת, חיפוש חומרים בספרייה המיועדת (במידת הצורך – הקדשת שיעור לחיפוש מקוון של חומרים בספריות)
- נסיעה לספרייה, צילום החומרים.
- אישור הצעת החקר על ידי המורה. במידה וזוהי השנה הראשונה בה בית הספר כותב עבודות חקר בהסטוריה, השאלות יאושרו על גבי הטופס במסמך "אבני הדרך".
- איחור באישור הצעת החקר עשוי לגרום ללחץ זמן שלא יאפשר כתיבה והערכה ראויים.
- בניית לוח זמנים להגשות הפרקים, אחד אחד, כשהתאריכים נגזרים אחורה מן היעד שהציב המורה להגשת העבודות. קצב נכון המאפשר עמידה בלוח הזמנים הנדרש הוא הגשת פרק בחודש.
- מומלץ: לקיים אירוע בבית הספר אשר בו יימסרו העבודות עם הציונים יחד עם ההורים, מרצה אורח ועוד.
- ככל שהנהלת בית הספר והמורים ייתנו כבוד ויעריכו את עבודות החקר של התלמידים, כך גם התלמידים יכבדו ויעריכו יותר את עבודתם ואת לימודי ההיסטוריה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

3. מחוננים ואופן שיקול הציונים

1. מחוון לבדיקת הצעת החקר (10% מציונו של המורה על העבודה)

- מטרת הצעת החקר היא שהתלמיד ידע מראש מה הוא חוקר, מה מתווה המחקר, ואלו מקורות יש בידו להכנת המחקר.
- עם התקדמות המחקר, יתכנו שינויים – הן בשאלה, הן במקורות, והן במבנה.
- על התלמיד להכיר את המחונן לפני שהוא מגיש את הצעת החקר לבדיקת המורה .
- הציון הסופי על הצעת המחקר משתקלל בציון הכללי על העבודה – 10% מן הציון הפנימי (של המורה המנחה) על העבודה.
- הקפדה על כל כללי הכתיבה כבר בשלב הצעת החקר תטמיע אצל התלמידים את האופן הראוי בו יש לכתוב את העבודה בכללותה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

מחווון לבדיקת הצעת החקר

המרכיב בהצעת החקר	קריטריונים	סך הניקוד על הקריטריון	השיג את המטרה במלואה	השיג את המטרה באופן חלקי	לא השיג את המטרה (הישגיו נמוכים)
1. שאלת החקר	השאלה ניתנת לבדיקה, דורשת עריכת מחקר על מנת לענות עליה ומעוררת חשיבה. השאלה מנוסחת בברור, מתוחמת בזמן / במקום / וממוקדת במידה המתאימה למימדי החקר	30	20-30	10-20	1-10
2. איסוף מקורות מידע סקירה קצרה על תוכן הפריט והקשר שלו לעבודה	המקורות רלוונטיים, מגוונים, עדכניים, מקיפים את הנושא ונותנים מענה לשאלת החקר	30	20-30	10-20	1-10
3. מבנה העבודה- ראשי פרקים	הצגת תהליך העבודה לפי סדר הגיוני המוביל לתשובה לשאלת החקר. סיכום קצר של עיקרי התוכן של הפרק.	20	16-20	10-15	1-9
4. כתיבה תקינה.	כתיבת הערות שוליים וביבליוגרפיה לפי כללי הכתיבה האקדמיים	10	8-10	4-7	1-3
7. רפלקציה אישית של כל אחד מחברי	התייחסות רצינית וחשיבה משמעותית על תהליך החקר	10	8-10	6-8	1-5

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

					הקבוצה: מדוע בחרתי בנושא?
--	--	--	--	--	------------------------------

- על התלמיד להכיר את המחווה קודם שהוא מגיש את העבודה. המחווה מספק דגשים חשובים לתלמיד בבחינת עצמו – האם כתב באופן הנכון את עבודתו.
- המחווה בנוי כך שגם התלמיד המתקשה, הכותב עבודה בעלת אופי סיכומי ולא מחקרי, יכול לעבור.

דפי עבודה לתלמיד

דף מספר 1 לתלמיד:

שאלת חקר "טובה"

1. השלימו את המשפטים הבאים בעזרת מילות שאלה מתאימות:
 1. _____ התחילה מלחמת העולם השנייה ?
 2. _____ גרו רוב היהודים ערב המלחמה?
 3. _____ פרץ מרד גטו ורשה?
 4. _____ היה ליהודים סיכוי לנצח במרד גטו ורשה?
 5. _____ ניצלו היהודים בשואה ?
 6. _____ רוב היהודים שניצלו על ארצה?
2. נסו לענות בקצרה ובזריזות על השאלות (מתוך ידע אישי / גוגל)
3. לאלו מן השאלות היתה תשובה ברורה וחד משמעית? לאלו מן השאלות התשובה להן מורכבת?
4. נסו להפוך את השאלות הפשטניות לשאלות חקר טובות. מילות עזר טובות: "באיזו מידה"; "האמנם"; מהו הגורם המרכזי

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

5. מקדו את השאלות בזמן ובמקום, כך שיהיה ניתן לענות עליהם בעבודה בסדר גודל של עבודת חקר בתיכון.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

דף מספר 2 לתלמיד

בחירת נושא ושאלת חקר

1. בחר/י את הנושא הכללי בו הנך רוצה להתמקד.

ב. חבר/י 4 שאלות חקר (= פתוחות!) הנוגעות לנושא שבחרת

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

ג. בדק/י את עצמך:

1. האם השאלה ממוקדת (אינה רחבה מדי)?

למשל (1): האם מדיניות ארצות הברית ליהודים בתקופת השואה היתה נגועה באנטישמיות?
אפשרות למיקוד: האם התנהלות 'מחלקת המדינה' בארה"ב בשנת 1943-1944 היתה נגועה באנטישמיות?

למשל (2): מה היה יחס רבני המזרח לציונות?

אפשרות למיקוד: מה היתה עמדתם של הרבנים לציונות בשנותיה הראשונות (1882-1904)? [זו דוגמא לשאלה ממוקדת, אך לא שאלה פתוחה]

2. האם יש לגביה דעות שונות או שהיא חד מימדית?

למשל (1): האם פעילות האצ"ל והלח"י השפיעה על החלטת הבריטים לסיים את המנדט?

אפשרות להפיכתה לשאלה פתוחה: באיזו מידה השפיעו פעולות הלח"י והאצ"ל על החלטת הבריטים...

למשל (2): מה היו המניעים למבצע ברברוסה?

אפשרות להפיכתה לשאלה פתוחה: מה היה המניע המשמעותי ביותר למבצע ברברוסה? [באופן שכזה על התלמיד-החוקר לעמת בין הסטוריונים שונים ולהגיע לכדי מסקנה מי מהם משכנע יותר]

4. מתוך השאלות שכתבת לעיל, בחר/י שאלה מובילה:

השאלה המובילה היא השאלה שמתוכה משתלשלות שאלות המשנה.

למשל: האמנם מרדכי אנילביץ' הוא גיבור מרד גטו וארשה?

שאלות משנה:

מהם הכוחות שפעלו בגטו ערב המרד?

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

אלו כוחות ביצעו את המרד, ומה היה שיתוף הפעולה ביניהם?
כיצד הונצח המרד, מי הוכתר כגיבור, ומדוע?
ולסיכום: האם אנילביץ' ראוי להחשב כמנהיג העיקרי של המרד?

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

דף מספר 3 לתלמיד

תכנון הצעת החקר

א. בחירת נושא לכתיבת העבודה ותיחומו

תהליך החקר מתחיל בכך שתבחרו נושא מעניין ומשמעותי עבורכם מתחום הדעת. קראו מידע מתאים בנושא העבודה שבחרתם – המורה שלכם יכוון אתכם. בדקו אם קיימת בנושא ספרות מקצועית מספקת שעליה תוכלו לבסס את מחקרכם. מקדו את הנושא ונסחו אותו כך שיתאים לעבודה בהיקף ובמידת ההעמקה הנדרשות בתכנית.

ב. ניסוח שאלת החקר

שאלת חקר בהיסטוריה היא ניסיון לבחון תופעות, תהליכים, אירועים או אישים מהעבר המתחמים בזמן ובמקום ולבדוק מהן ההשפעות וההשלכות של אלו בטווחי זמן ומקום שונים על קבוצה או קבוצות שונות. השאלה צריכה להיות ממוקדת במידה המתאימה למימדי החקר (אורך, דרישות וכדו'). התשובה על השאלה צריכה לעורר דיון (ולא תשובה שבעקבותיה ינתנו רשימת גורמים, תופעות או תשובה חד מימדית).

כל שאלת חקר צריכה להיות מנוסחת בבהירות באופן כללי, וצריכות להתלוות אליה שאלות והבהרות נוספות, שאלות שבעזרתן ניתן לענות על שאלת החקר.

ג. איסוף מקורות מידע ביבליוגרפי ומינו

אספו מידע ממקורות מגוונים: ספרים, כתבי עת, אנציקלופדיות מדעיות, אינטרנט, סרטים, קלטות ועוד (בהתאם לתחום הדעת), והתייעצו, אם תוכלו, עם חוקרים מהתחום. מיינו את המידע שנאסף בהתאם למידת הרלבנטיות שלו לשאלת החקר ו/או על פי היבטים שונים של הנושא.

כתבו את רשימת המקורות בהתאם לכללי הכתיבה האקדמית.

ד. גיבוש ראשי פרקים

כתבו חמש-שש שאלות הנובעות משאלת החקר וממקורות המידע, וארגנו אותן בסדר הגיוני. שאלות אלו צריכות להתייחס להיבטים המרכזיים של השאלה הנחקרת, והן מהוות בסיס לראשי פרקים לעבודה. שימו לב, את ראשי הפרקים יש לרשום כמשפטי-חיווי, ולא כמשפטי שאלה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

לדוגמא: הגורמים לפרוץ מרד גטו ורשה ולא מהם הגורמים לפרוץ מרד גטו ורשה.

ה. סקירת ספרות ראשונית

כתבו סקירת ספרות מצומצמת (כחצי עמוד) מתוך המקורות הביבליוגרפיים שקראתם ובהתאם לראשי הפרקים שניסחתם.

ו. כתיבת הצעת החקר

על בסיס עבודתכם עד כה - כתבו את הצעת החקר.
הצעת החקר תכלול הערות שוליים בהתאם לכללי הכתיבה האקדמי.

ז. מבנה הצעת החקר

כתבו את הצעת החקר על פי הסעיפים הבאים:

1.	תחום העבודה
2.	נושא העבודה
3.	שאלת החקר
4.	רשימה ביבליוגרפית ראשונית
5.	ראשי הפרקים
6.	סקירת ספרות ראשונית

פרטים אישיים של כותב העבודה ושל המורה המנחה:

שם כותב עבודת החקר:

שם בית הספר:

שם המורה:

- אורכה של הצעת החקר יהיה עד שני עמודים.
- הצעת החקר תעבור תהליך בדיקה ואישור של מורה הכיתה.
- מורי חקר בשנתם הראשונה ישלחו את הצעות החקר גם למדריך החקר הארצי.
- לאחר שיתקבל האישור להצעת החקר ניתן להמשיך בכתיבת העבודה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

מסמך מספר 1 למורה:

תכנון הוראת השנה הראשונה בתכנית החקר

ייעודה של שנת החקר הראשונה הינה הכירות ותרגול מיומנויות החקר:

1. קריאה עצמאית במקורות ראשוניים: הבנת הנקרא, מי הכותב, מה ההקשר, מה מידת המיהמנות, איזה מידע הסטורי אפשר להפיק מן הטקסט, וכיו"ב
2. קריאה ביקורתית של מאמר: הבנת הנקרא; מיומנות סיכום, הדגשה וכו'; זיהוי מגמת הכותב; הבחנה בין טענה לראיה; חשיבה ביקורתית – האם משכנע?
3. השוואה מחקרית בין טענה מחקרית כללית לבין מקור ראשוני – עבודת ראיון
4. מיומנויות כתיבה אקדמית: הסתמכות על מקורות; הפניות להערות שוליים; מיזוג טקסטים

על המורה להכין עוד בראשית השנה שלד לתלקיט בו יתורגלו המיומנויות. בתלקיט לכל הפחות 3 עבודות. יש לתכנן את העבודות כך, שיהיה לתלמיד בחירה בחומרים בהם הוא עובד. רצוי מאוד שלא לתת לכל הכיתה את אותו המקור / מאמר, אלא בנק מקורות מהם בוחרים התלמידים.

נושא העבודה	תכני העבודה (מאמרים/מקורות/ראיון) ואלמנט הבחירה בחומר	מיומנויות החקר והאופן בו יופעלו בעבודה

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד